

EL RIU ASSIRI I EL PÓNTOS EN L'HIMNE II DE CAL·LÍMAC

Aquesta comunicació té com a objecte d'estudi un dels versos finals (vs. 105-112) que constitueixen la *sphragis* de l'*Himne II* de Cal·límac. Aquest passatge és important perquè al·ludeix a la polèmica literària entre defensors del gran poema (Apol·loni de Rodes i la seva escola —els «Telquins», els «homeristes», respectuosos de la tradició—) i els partidaris del petit poema o epil·li (Cal·límac, Hermesiànax i llurs imitadors successius). Els versos suara esmentats són, ensems amb la famosa resposta als Telquins, en el Pròleg dels *Aitia* i certs epigrames cal·limaques, els documents més importants per capir l'estètica dels seguidors del poeta de Cirene.

Proposo per al vers 106 (de l'*Himne II*) una interpretació que comença a ésser darrerament *communis opinio* en els estudis recents sobre Cal·límac, però que al meu entendre no ha estat degudament justificada amb parions literaris provinents de la mateixa obra del nostre poeta i d'altres fonts coetànies o posteriors.

En els versos finals de l'himne llegim que el fill de Leto acomiada amb una puntada de peu l'Enveja (ço és els Telquins), perquè aquesta el va voler convèncer que només tenia valor la gran poesia, el Gran Poema defensat per Apol·loni de Rodes ¹, un dels rivals literaris de

1. Segons F. Williams, *Callimachus. Hymn to Apollo*, Oxford 1978, pàg. 2, és una suposició gratuïta dels escriptors moderns la de suposar que Cal·límac va escollir el seu alumne Apol·loni per a atacar-lo en l'escena final de l'himne. La data que l'escoliasta atribueix implícitament a l'*Himne II* (a l'època) de Ptolemeu Evergetes, escoli al vers 106) fa poc versemblant la referència a la *querelle* de les *Argonàutiques*, encara que cronològicament és propera. Amb tot, sembla clar que l'atac del poeta de Cirene va adreçat als seus rivals els *telquins*, els defensors del Gran Poema. D'altra banda, les imatges de la *sphragis* han estat estudiades per H. Erbse, «Zum Apollonhymnos des Kallimachos», *Hermes* 83, 1955, pàgs. 424-428 i Silvia Jannaccone, «Il fiume assirio e la religiosità di Callimaco», *Giornale Italiano di Filologia* 21, 1969, pàgs. 202-207. Vegeu també G. Huxley, «Kallimachos, the Assyrian river and the bees of Demeter», *GRBS* 12, 1971, pàgs. 211-215.

Cal·límac, el qual es nega a creure en la bondat d'un riu cabalós que arrossega infinitat de llots i immundícies en les seves aigües. Doncs bé, l'opinió tradicional sobre aquest passatge és la següent: Ptonos (Enveja) emet una opinió sobre l'activitat literària emfasitzant positivament *póntos*, que té com a tret característic bàsic i pràcticament exclusiu la grandària, segons es desprèn del ὅσα emprat per Cal·límac en el vers 106.

Tanmateix, en lloar la grandària, Ptonos probablement no vol significar només la quantitat de versos: fins per a un Telquí aquest requisit és insuficient². La disputa, al meu entendre, rau en la manera d'escriure el gènere èpic. El tema d'aquesta discrepància és la *puresa*, però no només una *puresa* basada en el fet que la poesia propugnada ha d'ésser ὀλίγη λιβάς (v. 112) o bé καθαρή τε καὶ ἀχράαντος (v. 111), sinó també en el seu caire no grandiloqüent. Dit amb d'altres termes: per bé que el model abstracte per a la poesia defensada per Apol·lo —i Cal·límac— és la font sagrada i pura, mentre que per a la poesia que propugnen els Telquins ho és *póntos*, val a dir, però, que la crítica mordaç del poeta de Cirene relativa a *póntos* no té en compte tant sols la seva grandària, ni la seva puresa. D'altra banda, seria difícil d'explicar una inusitada passió per la puresa en un personatge com Ptonos, puix és evident que el que digui Ptonos ha de ser malintencionat³. I en aquest sentit, és potser un xic incompleta l'afirmació de Meillier quan afirma que «l'image de la mer est celle de l'ampleur, de la multiplicité et (...) de la purété»⁴.

Quan Cal·límac posa en llavis de Ptonos els mots «No m'agrada el poeta que no canta com el mar (*póntos*)», allò que blasma en la poesia dels Telquins és també el brogit del mar, la fragor, l'estrèpit, el soroll fort, i en termes no estrictament metafòrics, el caire grandiloqüent, vociferant i estrident dels amics de Βασκανία.

De fet, això és el que es desprèn del Pròleg dels *Aitia* del mateix Cal·límac (frag. 1 Pfeiffer, vv. 19-20):

«No em demaneu que engendri un cant molt estrident; car no és missió meua la de tronar, sinó de Zeus».

2. Cf. fr. 1, 4: ἐν πολλαῖς χιλιάσιν, que és, però, una de les coses que els Telquins exigeixen expressament de Cal·límac.

3. Vid. C. Garriga, *Els himnes de Cal·límac*, tesi doctoral inèdita, Barcelona 1985, pàg. 111. Vull agrair a aquest gran coneixedor de Cal·límac la discussió sobre alguns aspectes de la meua comunicació.

4. C. Meillier, *Callimaque et son temps. Recherches sur la carrière et la condition d'un écrivain à l'époque des premiers Lagides*, Lille 1979, pàg. 92. Tanmateix, en un altre lloc, assenyalava marginalment que el mar és ample i sorollós.

L'expressió *βρόνταν οὐκ ἐμὸν, ἀλλὰ Διός*, que acabem d'esmentar recorda el *οὐδ' ὅσα πόντος*, sobretot si tenim en compte, a més, que pocs versos més amunt de l'*Himne II* (vv. 18-19) el poeta ens diu que el *πόντος* *εὐφημεῖ* (és a dir roman silenciós) quan els poetes celebren l'arc o la lira, instruments de Febus Licoreu ⁵. En aquests versos, el *πόντος* representa l'expressió dels sentiments dolorosos i apassionats, en clara oposició a la serenitat apol·línia.

Val a dir, a més, que a Plutarc (*Moral.* 446a), el mar representa les forces desordenades. I això recorda aquella *μανία* o «folia furiosa», que equivalia, en termes cal·limaques, a la «inspiració poètica» de la doctrina platònica, que els *poetae docti* rebutjaven i substituïen per la *σοφία*, mot tècnic que, en el Pròleg dels *Aitia*, designava la poesia. El rebuig, doncs, del mar (així com del riu cabalós, com ara veurem) és una constant en Cal·límac, i concretament en els versos que ara ens ocupen.

Segons Williams ⁶, *πόντος* designaria la poesia d'Homer, el *riu assiri* les imitacions d'Homer i, finalment, *l'aigua de la font* les obres d'estil cal·limaques. Aquesta afirmació pot esdevenir inexacta pel que fa a les dues primeres interpretacions, si comparem, d'una banda, el que ens diu Cal·límac en el vers 108 del seu *Himne II* (*Ἀσσυρίου ποταμοῖο μέγας ῥόδος*), al·lusió manifesta, com asenyala l'escoliasta, al riu Eufrates ⁷, i, d'una altra banda, l'al·lusió a les *ῥοαὶ Ἄλνος ποταμοῖο* esmentades per Apol·loni de Rodos, 2,366, que corren per l'Assíria pòntica ⁸. Doncs bé, Apol·loni ens diu que els corrents del riu Halis *δεινὸν ἐρεύγονται*, expressió que recorda, de fet, l'estrèpit atroz de les ones de la mar agitada, o dels seus corrents.

Póntos i *potamós* són, doncs, segurament sinònims complementaris per designar Homer i els seguidors de la gran èpica, ja que la simbologia d'ambdós és bastant semblant. En tot cas, aquests símbols són emprats amb una actitud de blasme manifest envers els Telquins. Dit amb d'altres paraules: l'oposició del poeta de Cirene contra el riu assiri no és perquè sigui llarg, sinó perquè és impur i sobretot perquè, sem-

5. Cf. C. Miralles, «L'arc i la lira. Aproximació a la lectura de l'*Himne II* de Cal·límac», dins *Athlon, Satura grammatica in honorem Francisci R. Adrados*, Madrid 1987, pàgs. 633-639.

6. Cf. F. Williams, *op. cit.*, pàgs. 87 s.

7. Sembla ser que Cal·límac va designar el riu com «assiri» per tal d'evitar qualsevulla confusió amb el Nil, riu sagrat (cf. per exemple Hesíode, *Th.* 337), segons ens explica C. Meillier, *op. cit.*, pàg. 276, nota 33.

8. Sobre el riu Halis *vid.* Ap. Rh. 2, 946, 953, 963, 964; 4, 245, i el comentari de F. Vian en la seva edició Apollonios de Rhodes. *Argonautiques*, Les Belles Lettres, París 1976, t. I, introd. pàgs. XIV-XV, on s'inclou aquest tema dins el capítol sobre la *querelle* entre Cal·límac i Apol·loni.

blantment al *póntos*, és descurat, sorollós i estrident. Per tot això, el *póntos* i l'*Assírios potamós* necessiten ésser depurats de la seva impuresa inicial (com, en certa mesura, l'Homer que van conèixer els escriptors hel·lenístics, ple d'interpolacions o d'errors). Però, alhora, calia rebutjar, segons l'estètica de Cal·límac i dels seus seguidors, tot allò que fos feixuc, gran, sorollós, grandiloqüent. De fet, el mateix Cal·límac, en el Pròleg dels *Aitia* (frag. 1 Pfeiffer, vv. 28 ss.) declara obertament que prefereix el cant de la cigala al bram de l'ase. I el mot grec que recull la traducció del «bram», (ço és *θόρυβος*), val la pena recordar-ho, es fa servir també, per a significar tota confusió o el tumult de l'assemblea... Assenyaem també que en el mateix Pròleg dels *Aitia*, que no és més que una forta invectiva contra els Telquins, en el frag. 1 Pfeiffer v. 16, els ἀ[ηδό]νιδες o rossinyols són oposats al fracàs de la poesia grandiloqüent.

Tornant al vers 106 del nostre *Himne II*, assenyaem que en el *Cant III*, 932-933 d'Apol·loni de Rodes trobem una transposició, sense intenció polèmica, del vers cal·limaheu que ara ens ocupa. Els poetes hel·lenístics, com s'ha afirmat tantes vegades, practicaven l'*arte allusiva*. Doncs bé, aquests versos d'Apol·loni corroboren la hipòtesi de la crítica de Cal·límac de la qualitat més que no de la quantitat, en referir-se al *póntos* o bé al *potamós*. I en aquest sentit és correcta la traducció del ὅσα πόντος amb la significació de «com el mar», perquè deixa entreveure la qualitat d'aquest, semblantment al ὅς οὐδ' ὅσα παῖδες ἴσασιν οἶδε del vers d'Apol·loni que podem traduir «que no s'adona del que saben els infants».

Finalment, si acudim a la *Palatina* trobem, com a mínim, dos epígrames on Homer és caracteritzat com a grandiloqüent, com a sorollós, semblant a la mar i al riu assiri. Així, per exemple, en un epígrama d'Antípater (VII, 2 Gow-Page), es diu d'Homer que té «gran veu». I en un altre del mateix Antípater (VII, 409 Gow-Page), en comparar els poetes Antímac i Homer es lloa el primer dient «si ets fi d'orella, o si et complaus amb els greus accents...».

Arribats aquí, em sembla possible de resumir molt breument el sentit de la hipòtesi anterior de la següent manera: el vers 106 de l'*Himne II* de Cal·límac, posat en boca dels rivals d'aquest poeta, no té només el sentit de crítica contra la grandària o la impuresa del Gran poema, ans contra el caire grandiloqüent, vociferant o estrident d'aquest. I això ens ve suggerit arran de la comparació amb d'altres llocs cal·limais (Pròleg dels *Aitia in Telchinas* els versos 18-19 del mateix *Himne II*), o bé de Plutarc, d'Apol·loni de Rodes o senzillament de l'Antologia Pa-

latina. Per tant, la utilització de l'aigua com a símbol al final del nostre himne té una riquesa de sentits que fa d'aquest poema un programa o manifest molt ric, sobretot per la compilació en pocs versos de tota una estètica literària ⁹.

JOSEP ANTONI CLUA I SERENA
I. B. Egara (Sabadell)

9. Hi ha un article d'E. L. Bundy, intitulat «The Quarrel Between Kallimachos and Apollonios. Part I. The Epilogue of Kallimachos's *Hymn to Apollo*», *CSCPh* 5, 1972, pàgs. 39-94 en el qual es rastreja tot el que hi ha de tradicional al final del nostre himne, i on es mostra que Cal·límac no ha fet més que desenvolupar les possibilitats que li oferien els *Himnes homèrics*, enriquides amb les aportacions de l'epinici. Sobre algunes crítiques que ha suscitat aquest treball *vid.* M. Brioso, «Tradición e innovación en la literatura helenística» dins *Unidad y pluralidad en el mundo antiguo*, Actes del VI S.E.E.C., Sevilla 1981, vol. I de Ponències, pàgs. 127-146 (*vid. esp.* pàgs. 136 i 144).